ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտների և հայցորդների նստաշրջանի նյութերի ժողովածու

2(2) 2018

Երևան
2019

Հրատարակության է երաշխավորել Երևանի պետական համալսարանի գիտական խորհուրդը

Գլխավոր խմբագիր՝
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Գ. Ս. Ղազինյան

Խմբագրակազմ՝
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ա. Հ. Գաբուզյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ս. Ա. Դիլբանդյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Գ. Բ. Դանիելյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ա. Մ. Հայկյանց
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ա. Գ. Վաղարշյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Վ. Դ. Ավետիսյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Վ. Վ. Ստեփանյան
իրավ. գիտ. թեկնածու,
դոցենտ Կ. Ա. Գևորգյան
իրավ. գիտ. թեկնածու,
դոցենտ Ս. Գ. Մեղրյան

Հիմնադիր և հրատարակիչ՝
Երևանի պետական
համալսարան

Խմբագրության հասցեն՝ ՀՀ,
0025, Երևան, Ալեք
Մանուկյան 1, ԵՊՀ
իրավագիտության
ֆակուլտետ
Հեռ.՝ 060-71-02-43

Էլ. կայք՝ publications.ysu.am
publishing.ysu.am

Խմբագրությունը կարող է
հրապարակել նյութեր՝
համամիտ չլինելով
հեղինակների
տեսակետներին:

e-mail: law@ysu.am
Տպագրական 26,25 մամուլ:

Տպաքանակը՝ 100
Հանձնված է շարվածքի՝
15.01.2019
Հանձնված է տպագրության՝
02.05.2019

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Գևորգ Վիրաբյան

ՊՐԵԶՈՒՄՊՑԻԱՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ 7

Ռոզա Աբաջյան

«ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԴԵՄՈԿՐԱՏԻԱՅԻ» ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԸ ԵՎ ԱՆՄԻՋԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԵՐԻ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԸ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԱՌԱՋԻՆ ՍԵՐՆԴԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ (1918-1926 ԹԹ.).....42

Տաթևիկ Նահապետյան

ԴԻՄՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՀԱՐՈՒՑՄԱՆ ՀԻՄՔ 52

Սոսե Բարսեղյան

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ՝ ՄԱՐԴՈՒ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐՈՎ ԵՎ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՎ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՑՔԱՅԻՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԱԴՐՈՒՄՆԵՐ.....63

Արմինե Դանիելյան

ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՄԲ ՊԱՏՃԱՌՎԱԾ ՎՆԱՍԻ ՀԱՏՈՒՑՄԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ 77

Սոսի Ալեքսանյան

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՐՑԱԽԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ԿՈՂՄԻՑ.....88

Քրիստինե Գաբուզյան

ՀԱՅՑԱՅԻՆ ՎԱՂԵՄՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ.....101

Արթուր Վարդանյան

ԿՈՌՊԵՐԱՏԻՎԸ ՈՐՊԵՍ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԻ ՅՈՒՐԱՀԱՏՈՒԿ ՏԵՍԱԿ.....122

Եվա Սաղոյան

ԶԲՈՍԱՇՐՋԱՅԻՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՏՈՒՑՄԱՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԸ 137

Ռուբինա Պետրոսյան

ԽՆԱՄԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԽՆԱՄԱՏԱՐ ԸՆՏԱՆԻՔԸ ՈՐՊԵՍ ԱՌԱՆՑ ԾՆՈՂԱԿԱՆ ԽՆԱՄՔԻ ՄՆԱՑԱԾ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ԽՆԱՄՔԻ ԵՎ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆՆ ՈՒՂՂՎԱԾ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՆԵՐ (ԻՐԱՎԱՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ) 153

Սամինե Պետրոսյան

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲԱԺՆԱՅԻՆ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐՔՈ ԳՏՆՎՈՂ ԳՈՒՅՔԻ ՏՆՕՐԻՆՈՒՄԸ 178

Աշխեն Սողոմոնյան

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ԼՈՒԾԱՐՄԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ 192

Էդգար Կարապետյան

ԱՆՉԱՓԱՀԱՄՆԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ԿԱՏԱՐՎՈՂ ԲՌՆԻ ՍԵՌԱԿԱՆ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ, ՎԻՃԱԿԸ ԵՎ ՇԱՐԺԸՆԹԱՑԸ ՀՀ-ՈՒՄ 210

Նունե Հայրապետյան

ՄԵԴԻԱՑԻԱՅԻ (ՀԱՇՏԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ) ԻՐԱԿԱՆԱՑՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ՊՐՈԲԱՑԻՈՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹ.....222

Լիանա Եդիգարյան

ՊԱՏԻԺԸ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆՈՐԵՆ ՉԿԻՐԱՌԵԼԻՍ ՍԱՀՄԱՆՎԱԾ ՓՈՐՁԱՇՐՋԱՆԻ ՎԵՐԱՑՄԱՆ ՀԻՄՔԵՐԻ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՈՐՈՇ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ.....233

Ռոզա Աբրահամյան

ԱՆՉԱՓԱՀԱՍ ԴԱՏԱՊԱՐՏՅԱԼՆԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ԱԶԱՏԱԶՐԿՄԱՆ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՏԱՐԲԵՐԱԿՄԱՆ ԵՎ ԱՆՀԱՏԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ.....247

Սրբուհի Գալյան

ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԱՆՑ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ԿԻՐԱՌՎՈՂ ՊԱՏԻԺՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ.....259

Տիգրան Ղազարյան

ՄԱՍՆԱՎՈՐ ՄԵՂԱԴՐԱՆՔԻ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ՔՐԵԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹ ՆԱԽԱՁԵՌՆԵԼՈՒ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ.....269

Անի Դանիելյան

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՐԿԱՅԻ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ.....293

Առնոլդ Վարդանյան

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԻ ՀԱՐԿԱԴՐԱՆՔԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԱՌԱՆՁԻՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐԻ ՏԱՐԲԵՐԱԿՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ.....310

Անի Չիլինգարյան

ՊԱՐՏԱՎՈՐԵՑՄԱՆ ԵՎ ՈՉ ԻՆՔՆՈՒՐՈՒՅՆ ՎԻՃԱՐԿՄԱՆ ՀԱՅՑԵՐԻ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ.....327

Լիլիթ Պետրոսյան

«EX OFFICIO» ՄԿԶԲՈՒՆՔԻ ԻՐԱՑՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՎԵՐԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈՒԼՈՒՄ.....340

Անի Միքայելյան

ԸՆԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԻ ԽԱԽՏՄԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻ ՀԱՐՈՒՑՄԱՆ ՓՈՒԼՈՒՄ.....354

Տիգրան Դաղունց

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ ՕՏԱՐԵՐԿՐՅԱ ԱՆՁԱՆՑ ՀՈՂԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԴԱՏԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԵՐ 370

Տաթևիկ Սարուխանյան

ՀԱՇՏԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ՝ ՈՐՊԵՍ ՎԵՃԵՐԻ ԼՈՒԾՄԱՆ ԱՅԼԸՆՏՐԱՆՔԱՅԻՆ ԸՆԹԱՑԱԿԱՐԳԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 386

Գրիգոր Չոբանյան

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՆՔՆԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԳԼՈԲԱԼԻԶԱՑՄԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ 405

«ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԴԵՄՈԿՐԱՏԻԱՅԻ» ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԸ ԵՎ ԱՆՄԻՋԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԵՐԻ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԸ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԱՌԱՋԻՆ ՄԵՐՆԴԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ (1918-1926 ԹԹ.)

Ռոզա Աբաջյան [1]

Առաջին հանրապետությունից հետո XX դարում հայոց պետականության հաջորդ փուլը Հայկական Սոցիալիստական Խորհրդային Հանրապետությունն է (1920-1990 թթ.), որն արդի քաղաքական իրավական բառապաշարում ընդունված է անվանել Հայաստանի երկրորդ հանրապետություն: Մինչ այս հանրապետությունում անմիջական ժողովրդաիշխանության ձևերի հիմնահարցի ուսումնասիրությանն անցնելը և դրանց համատեքստում երկրորդ հանրապետությունում իշխանության իրականացման կառուցակարգը գնահատելն ու տիպաբանելը փորձենք պարզել մեր հետազոտական խնդրի համար նախադրյալի դեր կատարող որոշ տեսական հիմնահարցեր:

Դրանցից հատկապես կարևոր են՝

ա) ժողովրդավարության զանազան տեսությունները (տեսլականները),

բ) սոցիալիստական կոչված ժողովրդավարության էությունը,

գ) անմիջական ժողովրդաիշխանության ձևերի սահմանադրական-իրավական ամրագրման նորմատիվ պատմությունը և դրա տեղի ու դերի գնահատականը համապատասխան մասնագիտական գրականության մեջ:

Հանրաքվեի և անմիջական ժողովրդաիշխանության այլ ձևերի նկատմամբ մարքսիստական մոտեցման առանձնահատկությունները հասկանալու համար պետք է նախ իմանալ, որ կառավարման անմիջական ձևերն անխզելիորեն կապված են ավելի լայն ու խորքային երևույթի՝ ժողովրդավարության և այդ երևույթն արտահայտող տեսական մոտեցման հետ: Այստեղ բարդություններն առաջանում են այն պատճառով, որ նախ «ժողովրդավարություն» եզրույթը կամ հասկացությունը պատմականորեն միանշա-

[1] ԵՊՀ պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի հայցորդ, գիտական ղեկավար՝ ի. գ. դ., պրոֆեսոր Ա. Գ. Վաղարշյան:

նակ չէ և աչքի է ընկնում բազմիմաստությամբ: Մյուս կողմից՝ խնդիրն էլ ավելի է խճճվում, որովհետև և՛ պատմականորեն, և՛ արդի շրջանում բազմազան են նաև այն տեսությունները, որոնք փորձում են արտացոլել, մեկնաբանել ու բացատրել ժողովրդավարությունը: Այսինքն՝ արդի քաղաքական տեսության մեջ գոյություն ունեն ժողովրդավարության բազմաթիվ հայեցակարգեր, իսկ այդ բազմազանությունն էական ազդեցություն է թողնում հանրաքվեի և անմիջական ժողովրդավարության այլ ձևերի նկատմամբ տեսական վերաբերմունքի վրա, որն էլ իր հերթին առաջացնում է գործնական կիրառման ընդունելի կամ անընդունելի լինելու խնդիրը: Այստեղից բխում է, որ հասկացությունները հիմնարար նշանակություն ունեն տեսության և պրակտիկայի համար: Եթե այս դատողությունն անալոգիայի կարգով տեղափոխենք մեր հետազոտության ոլորտ, ապա կարող ենք ասել. «Ասե՛ք՝ ինչ է ժողովրդավարությունը, և դուք կստանաք «ի՞նչ է հանրաքվեն՝ որպես սոցիալական և իրավական ինստիտուտ» հարցի պատասխանը»:

Ժողովրդավարության ամեն մի տեսլական յուրահատուկ վերաբերմունք ունի ժողովրդավարության ինստիտուտների նկատմամբ, որոնք կարող են համընկնել, բայց կարող են նաև չհամընկնել, նույնիսկ հակասել: Արդի աշխարհում գոյություն ունեն ժողովրդավարության բազմաթիվ տեսություններ[1]: Դրանցից մեկն էլ մարքսիստական քաղաքական-իրավական գաղափարախոսության կողմից մշակված ժողովրդավարության տեսությունն է, որը իրենք՝ մարքսիստները, կոչեցին սոցիալիստական ժողովրդավարություն:

Սոցիալիստական ժողովրդավարությունը մարքսիստական հեղինակների կողմից բնութագրվում էր որպես պատմական նոր տիպի ժողովրդավարություն, որն էականորեն տարբերվում է ժողովրդավարության այլ տեսակներից: Մեծամասնականները, մերաադրելով ժողովրդաիշխանության ազատական տեսությանը ժողովրդաիշխանության անմիջական ձևերը, հատկապես հանրաքվեն բուրժուազիայի իշխանության քաղաքական-իրավական գործիքի վերածելու մեջ, իրենք ևս դրանք դարձրին քաղաքական պայ-

[1] Տե՛ս **Бегунов Ю., Лукашев А., Пониделко А.**, 13 теории демократии, М., ozon.ru, 2002, 240 էջ:

քարի մարտավարական խնդիրներ լուծելու միջոց: Այսպես՝ նրանք ընդհանուր առմամբ մերժում էին հանրաքվեն՝ որպես պետահիրավական ինստիտուտ, սակայն սկսեցին լայնորեն կիրառել հարմար իրադրություններում՝ իրենց քաղաքական խնդիրները լուծելու համար: Վ. Լենինն իր «Սոցիալիստական հեղափոխությունը և ազգերի ինքնորոշման իրավունքը» աշխատության մեջ ճանաչում էր ազգի ինքնորոշման իրավունքը, որը նշանակում էր «աջատվելու համար քարոզչության լրիվ ազատություն և անջատման հարցի լուծումն անջատվող ազգի հանրաքվեի միջոցով»[1]:

Խորհրդային իշխանության առաջին տարիներին անցկացվել են ինքնորոշման մի քանի հանրաքվեներ: Խորհրդային առաջին հանրաքվեները միջազգային համաձայնագրերի արդյունք էին: Այդպիսի համաձայանագրերի օրինակ է խորհրդա-ֆինլանդական պայմանագիրը՝ կնքված 1918 թ. մարտի 1-ին, որը նախատեսում էր Պեչենգայի տեղական բնակչության ազատ հարցումը[2]: Ներքին, այսինքն՝ խորհրդային միության ժողովուրդների փոխհարաբերություններում ևս կիրառվում էր տեղական հարցումների ինստիտուտը: «Բնակչության տեղական հարցումները կատարվում էին ազգային-տարածքային խնդիրների լուծման համար: Դրանք լայնորեն կիրառվում էին խորհրդային իշխանության առաջին տարիներին»[3]:

Այսպիսով՝ ակնհայտ է հանրաքվեի նկատմամբ մեծամասնական տեսությանը և քաղաքական պրակտիկային բնորոշ հակասականությունը՝ առաջինի կողմից դրա մերժողականակությունը, իսկ

---

[1] Տե՛ս **Ленин В.И.,** Полн. собр. соч., т. 27, էջ 255:

[2] Հանրաքվեի անցկացման պահանջ մեծամասնականները դրել են նաև գերմանացիների հետ 1918 թ. վարած բանակցություններում: Հետաքրքիր է, որ խորհրդային հեղինակները որպես հանրաքվեի օրինակ մատնանշում են նաև ՌՍՖՍՀ ժողովրդական կոմիսարների խորհրդի՝ 1918 թ. հունվարի 11-ին ընդունված «Թուրքահայաստանի մասին» դեկրետը, որով ճանաչում էին Արևմտյան Հայաստանի լրիվ ինքնորոշման իրավունքը, ընդհուպ մինչև քաղաքական անջատումը (տե՛ս Советское государственное право/Под ред. А.И. Лепешкина, М., 1971, էջ 174):

[3] Խոսքը 1919-1921 թթ. ընթացքում անցկացված խորհրդատվական հանրաքվե-հարցումների մասին է (տե՛ս Советское государственное право /Под ред. А.И. Лепешкина, էջ 174):

երկրորդի կողմից գործնական լայն կիրառումը: Այդ երևույթը հաստատում է, որ մեծամասնականները հանրաքվեն դիտարկում էին որպես քաղաքական-դասակարգային պայքարի միջոց, և դրա նկատմամբ նրանց վերաբերմունքը երկակի էր. հանրաքվեի մերժում այնտեղ, որտեղ իրենց այն հարմար չէ քաղաքական խնդիրները լուծելու համար, ճանաչում և կիրառում այն դեպքերում ու պայմաններում, երբ դա իրենց հարմար է:

Այսպիսով՝ «սոցիալիստական ժողովրդավարության» տեսության ազդեցությամբ բացասական էր նաև վերաբերմունքը ժողովրդաիշխանության, ինչպես նաև դրանից բխող անմիջական կառավարման ձևերի նկատմամբ: Այդ ձևերից սոցիալիստական առաջին սերնդի սահմանադրությունները ճանաչեցին միայն ընտրությունները, այն էլ՝ աղճատված կերպով: Հանրաքվեի նկատմամբ իրենց բացասական քաղաքական-իրավական վերաբերմունքն արտահայտելիս մեծամասնական տեսաբանները միշտ վկայակոչում էին Լենինի խոսքերը, որոնք նա ասել էր երկաթուղայինների 1918 թ. համագումարում: Համագումարների մասնակիցների հարցերին պատասխանելիս, թե «արդյոք արդա՞ր էր հիմնադիր ժողովի ցրումն առանց նախնական հանրաքվեի անցկացման», Լենինն ասել էր. «Ո՛չ, ընկերնե՛ր, ո՛չ հանրաքվեով, ո՛չ նոր հիմնադիր ժողովով գործին օգնել հնարավոր չէ… Խորհրդային իշխանությունը չի ստեղծվել ինչ-որ մեկի դեկրետով, ինչ-որ մի կուսակցության որոշմամբ, որովհետև այն կազմվել է հեղափոխական փորձով, միլիոնավոր մարդկանց փորձով…»[1]:

Այսպիսի մերժողական վերաբերմունքը հանրաքվեի նկատմամբ իր հիմքում ուներ Ռուսաստանում սոցիալիստական հեղափոխության ռազմական, բռնի ձևը, դրանով պայմանավորված քաղաքացիական պատերազմը, ինչի պատճառով մեծամասնականները վախենում էին ազատ և համընդհանուր ընտրություններից ու հանրաքվեներից[2]: Դրա վառ ապացույցը համառուսական սահ-

---

[1] Տե՛ս **Ленин В.И.,** Полн. собр. соч., т. 35, էջ 306: Բացի այս ելույթից՝ Լենինի բացասական վերաբերմունքը հանրաքվեի նկատմամբ արտահայտվել է նրա այլ ելույթներում ու աշխատություններում (տե՛ս **Ленин В.И.,** Полн. собр. соч., т. 30, էջ 201; т. 44, էջ 399):

[2] Ընդ որում՝ բոլշևիկները չէին թաքցնում այդ հանգամանքը, այլ բացահայտորեն բացատրում էին դա այն ժամանակվա պատմական իրադրու-

մանադիր ժողովի ընտրության փորձն էր, որում մեծամասնականները կազմեցին փոքրամասնություն:

Խորհրդային իշխանության ձևավորման ուղին առաջ բերեց աննախադեպ դիմադրություն բնակչության կողմից, որի բարձրագույն դրսևորումը քաղաքացիական պատերազմն էր: «Այդ դիմադրության մասշտաբների ու սրության մասին կարելի է դատել, օրինակ, 1918 թ. տվյալներով. երեք ամսվա ընթացքում (հուլիս-սեպտեմբեր) հակամեծամասնական ուժերի կողմից գնդակահարվել են խորհրդային իշխանության 10.499 աշխատողներ ու ակտիվիստներ, իսկ երկու ամսվա ընթացքում (հուլիս-օգոստոս) տեղի են ունեցել 73 ապստամբություն, 154 բախումներ, խորհրդային իշխանության դեմ ուղղված 130 այլ ելույթներ»[1]:

Կոնկրետ պատմական իրադրության մեջ խորհրդային իշխանության համար ժողովրդավարության անմիջական ձևերից ելնող վտանգը մեծամասնական տեսաբանները վերածեցին սոցիալիստական ժողովրդավարության տեսության դրույթի: Ե՛վ մեծամասնականների տեսական նիհիլիզմը, և՛ ստեղծված քաղաքական իրավիճակը հանգեցրին նրան, որ ՌՍՖՍՀ 1918 թ. Սահմանադրությունը հռչակեց. «Ամբողջ իշխանությունը կենտրոնում և տեղերում պատկանում է բանվորների, գյուղացիների և կարմիր զինվորների պատգամավորների խորհուրդներին»: Ի տարբերություն ազատական «ժողովրդաիշխանության» հայեցակարգի, որի հիմքում ընկած էր ժողովրդի ինքնիշխանության սկզբունքը, «ամբողջ իշխանությունը խորհուրդներին» սահմանադրական դրույթը հիմք հանդիսացավ «խորհուրդների լիիշխանության» սկզբունքի ձևակերպման համար[2]:

թյամբ՝ «….Դասակարգային սուր պայքարով, քաղաքացիական պատերազմով, օտարերկրյա ռազմական ինտերվենցիայով: Այդպիսի պայմաններում տապալված շահագործողական դասակարգերը կձգտեին հանրաքվեն օգտագործելու իրենց կորցրած դիրքերը ետ վերցնելու համար» (տե՛ս Советское конституционное право/Под ред. С.И. Русановой, В.А. Рянжина, изд. Ленинградского университета, Ленинград, 1975, էջ 174):

[1] Власть Советов, 1918, ном. 25, с. 8 (հղումն ըստ Советское государственное право/Под ред. А.И. Лепешкина, էջ 130-132):

[2] «Խորհուրդների լիիշխանություն» հասկացության մեջ խորհրդային իրավագիտությունը դնում էր մի քանի առումներ: Նախ՝ խորհուրդները պե-

Խորհրդային նոր ձևավորվող սահմանադրական միտքը չգիտեր «ժողովուրդ» հասկացությունը: Հասարակության դասակարգային կառուցվածքի հայեցակարգի հիման վրա հասարակությունը բաժանելով շահագործող և շահագործվող դասակարգերի՝ այն ժողովրդի միայն մի հատվածին՝ բանվորներին, գյուղացիներին և կարմիրբանակայիններին էր վերապահում «իշխանության» իրավազորություն՝ մնացածներին դուրս թողնելով «իշխանության սուբյեկտ» հասկացության շրջանակներից: Այսպիսի սահմանադրական տեսական հայեցակարգն ուղղակիորեն վերարտադրվեց ՀԽՍՀ 1922 թ. Սահմանադրության մեջ, որի 5-րդ հոդվածը հռչակեց. «Բանվորների և աշխատավոր գյուղացիների հեղափոխական դիկտատուրայի իրականացման նպատակով՝

ա) իշխանությունն ամբողջովին և բացառապես վերապահվում է բանվորներին ու գյուղացիներին և նրանց ընտրած մարմիններին.

բ) շահագործող դասակարգերը զրկվում են ընդհանրապես քաղաքական իրավունքներից և հատկապես քաղաքական պաշտոնակալության իրավունքից»:

Այսպիսի սահմանադրական կարգավորումը ենթադրում էր հասարակական խնդիրների լուծման ու կառավարման միայն մեկ ձև՝ խորհուրդների՝ որպես միջնորդավորված ներկայացուցչական մարմինների և նրանց կողմից հիմնադրված պետական կառավարման այլ մարմինների միջոցով: Անմիջական-ուղղակի կառավարման հնարավոր բոլոր ձևերից այդ Սահմանադրությունը ճանաչում էր միայն ընտրությունը, այն էլ՝ աղճատված, խտրական հիմքերով կառուցված: Եթե հնարավոր լիներ գտնել իշխանությունը

տության քաղաքական հիմքն են, իրականացնում են ժողովրդին պատկանող իշխանությունը, ղեկավարում են իրենց տարածքի հանրային բոլոր գործերը: Երկրորդ՝ խորհուրդներին ենթակա և հաշվետու են բոլոր գործադիր կարգադրիչ մարմինները: Երրորդ՝ գերագույն խորհուրդների ընդունած օրենքները գերակա են այլ նորմատիվ իրավական ակտերի նկատմամբ: Այդ սկզբունքով կոմունիստները մերժում էին իշխանությունների բաժանման բուրժուական գաղափարը և հաստատում պետական իշխանության կենտրոնացում (տե՛ս Советское конституционное право/Под ред. С.И. Русановой, В.А. Рянжина, изд. Ленинградского университета, Ленинград, 1975, էջ 79):

լեգիտիմացնելու և լեգալացնելու այլ ընդունելի եղանակ, մեծամասնականները երևի թե կհրաժարվեին նաև ընտրություններից:

Նույնիսկ ընտրական իրավունքը բոլշևիկները վերածեցին քաղաքական ընդդիմության խնդիրը լուծելու միջոցի՝ ամրագրելով ընտրական իրավունքի սահմանադրական սահմանափակումներ: ՀԽՍՀ 1922 թ. Սահմանադրության 71-րդ հոդվածը սահմանում էր, որ ընտրելու և ընտրվելու իրավունքից զրկվում են՝ ա) վարձու աշխատանքը շահագործողները, բ) անաշխատ եկամուտով ապրողները, գ) մասնավոր առևտրականները և առևտրական միջնորդները, դ) կրոնավորները և կրոնական պաշտամունքի հոգևոր սպասավորները, ե) տապալված կառավարության անդամները և քաղաքական հետախուզության ու ոստիկանության պատասխանատու պաշտոնյաները, խմբապետները ու մաուզերիստները, զ) սահմանված կարգով տկարամիտ և խելագար ճանաչված, ինչպես նաև խնամակալության տակ գտնվող անձինք, է) օրենքով կամ դատական դատավճռով իրավունքներից զրկման դատապարտված անձինք:

Այսպիսի ընտրական համակարգը դժվար է համարել իշխանության իրականացման անմիջական ձև, որովհետև դրանով ձևավորված ընտրական կորպուսը չէր համընկնում, օրինակ, Առաջին հանրապետության ընտրական կորպուսին, որում արական և իգական սեռի՝ 18 տարին լրացած բոլոր քաղաքացիներն ունեին ընտրելու և ընտրվելու իրավունք: Մյուս կողմից՝ այդ ընտրություններն անուղղակի և անհավասար էին: ՀՍԽՀ 1922 թ. Սահմանադրությունը քաղաքական իրավունքների ոլորտում բանվոր դասակարգին առավելություններ էր տալիս գյուղացիների նկատմամբ: Ընտրական համակարգը ամրապնդում էր բանվոր դասակարգի ղեկավար դերը երկրում: Սահմանադրության 51-րդ հոդվածը ամրագրում էր, որ պատգամավորների խորհուրդների գավառային համագումարը կազմվում է խորհուրդների գավառամասային համագումարների և քաղաքային խորհուրդների ներկայացուցիչներից, ըստ որում՝ թե՛ գյուղի 1000 բնակչից, թե՛ քաղաքի 200 ընտրողից ընտրվում էր մեկ պատգամավոր: Այդ Սահմանադրությունը սահմանում էր նաև ՀՍԽՀ բարձրագույն և միջին օղակի պետական իշխանության մարմինների (խորհուրդների) բազմաստիճան կամ անուղղակի ընտրական համակարգ, իսկ ընթացիկ օրենսդրությու-

նը՝ նաև բաց քվեարկություն՝ ձեռք բարձրացնելով կազմակերպվող: Գյուղական և քաղաքային խորհուրդների ընտրությունները ուղղակիորեն էին կատարվում: Այստեղ ընտրողները խորհուրդների պատգամավորներին ընտրում էին անմիջականորեն ժողովներում: Գյուղական և քաղաքային խորհուրդներն անմիջականորեն ընտրելուց հետո խորհրդում ընտրում էին գավառական խորհուրդների համագումարների պատգամավորներին, իսկ վերջիններս էլ՝ Հայաստանի խորհուրդների համագումարի պատգամավորներին նորից բաց քվեարկությամբ: Հեղափոխական տեռորի և դիկտատուրայի պայմաններում բաց քվեարկությունը բացառում էր ընտրողների կամքի ազատությունը[1]:

Նոր ձևավորվող «սոցիալիստական ժողովրդավարության» տեսության հիման վրա սահմանադրորեն ամրագրված իշխանության կառուցակարգը, ըստ էության, մոնիստական հանրային-պետական կառավարմամբ համակարգ էր, որում տեղ չկար կառավարման անմիջական կառուցակարգի (ձևերի) համար: Ռազմահեղափոխական պայմաններում հիմնադրված այդպիսի կառավարման համակարգում իշխանության իրականացման միակ սուբյեկտը պետությունն էր, որ կոչվում էր պրոլետարիատի դիկտատուրա: Կառավարման այս համակարգը որոշակի ձևափոխություններով պահպանեց իր գոյությունը խորհրդային հաջորդ սերնդի սահմանադրական կարգավորման մեջ:

---

[1] Բազմաստիճան ընտրական համակարգն ընտրյալներին օտար տարրերից զտելու և կոմկուսի դիկտատուրան ապահովելու յուրօրինակ իրավաբանական միջոց էր: Այդ մասին մանրամասն տե՛ս **Վաղարշյան Ա. Գ.**, Հայաստանի սահմանադրական զարգացման որոշ հիմնահարցեր, ԵՊՀ, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, 2003, էջ 103-107:

КОНЦЕПЦИЯ «СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ ДЕМОКРАТИЯ» И ПРОБЛЕМА НЕПОСРЕДСТВЕННЫХ ФОРМ НАРОДОВЛАСТИЯ В ПЕРВЫХ СОВЕТСКИХ КОНСТИТУЦИЙ (1918-1926 гг.)

Роза Абаджян

Соискатель кафедры теории и истории государства и права ЕГУ

В данной статье рассматривается система власти, основанная на новой формирующей теории «социалистическая демократия», конституционно закрепленной, которая по существу была моногосударственной системой государственного правления. В такой системе правления, созданной в революционных условиях, единственным субъектом власти было государство, называемое диктатурой пролетариата. Эта система правления в определенных модификациях сохранилась и в следующем поколении советского конституционного регулирования.

THE CONCEPT OF "SOCIALIST DEMOCRACY" AND THE PROBLEM OF DIRECT FORMS OF DEMOCRACY IN THE FIRST GENERATION OF SOVIET CONSTITUTIONS (1918-1926)

Roza Abajyan

PhD Student at the YSU Chair of Theory and History of State and Law

Based on the theory of the newly arising “socialist democracy”, the constitutionally confirmed system of power was essentially a mono-state system of government, in which there was no place for direct forms of government. In such a system of government created in revolutionary conditions, the only subject of power was the state, called the dictatorship of the proletariat. This system of government has retained its existence in the next generation of Soviet constitutional regulation in certain modifications.

Բանալի բառեր՝ *ժողովրդաիշխանություն, անմիջական ժողովրդաիշխանության ձևեր, ժողովրդաիշխանության ազատական տեսություն, սոցիալիստական դեմոկրատիա, սահմանադրություն,*

ընտրություններ, կառավարման համակարգ, հեղափոխական դիկտատուրա:
Ключевые слова: *народовластие, непосредственные формы народовластия, либеральная теория демократии, социалистическая демократия, конституция, выборы, система правления, революционная диктатура.*
Key words: *democracy, direct forms of democracy, liberal theory of democracy, socialist democracy, constitution, elections, system of government, revolutionary dictatorship.*